

Briefwisseling van Spinoza 3:
goed en kwaad
normen en wetten
in het licht van Spinoza's filosofie
23 februari 2019

De relativiteit van het goede

One and the same thing can at the same time be good, bad, and indifferent, e.g., music is good to the melancholy, bad to those who mourn, and neither good nor bad to the deaf.

Read more at:

https://www.brainyquote.com/quotes/baruch_spinoza_129169

Spinoza's filosofie en het handelen

- 1. SPINOZA OVER GOED EN KWAAD**
- 2. DE KLASSIEKE FILOSOFIE OVER GOED EN KWAAD**
- 3. IS NORMATIVITEIT MOGELIJK IN EEN SPINOZISTISCH UNIVERSUM?**

De oorzaken van ons handelen volgens de Ethica

- De natuurwetten (deel 1)
 - Onze kennis (deel 2)
 - conatus en de hartstochten (deel 3)
 - begeerte als doel gericht handelen: het beeld dat we ons vormen van wat voor ons goed.
'Kwaad' is wat wij proberen te vermijden.
- > het naturalisme van Spinozisme

drie noties van het goede bij Spinoza

I Het hoogste of ware goed, zie het begin van TIE of TTP hoofdstuk 4:

[4] Daar het beste deel van ons het verstand is, is het zeker dat als wij **waarlijk ons nut** willen zoeken, wij bovenal moeten trachten het verstand zoveel als maar mogelijk is te **vervolmaken**; want in de vervolmaking daarvan moet **hoogste goed** bestaan.

Aangezien verder al onze kennis en alle zekerheid die waarlijk iedere twijfel wegneemt, uitsluitend van de kennis Gods afhangt, zowel omdat zonder God niets kan zijn noch gedacht worden alsook omdat wij aan alles kunnen twijfelen zolang wij van God niet een helder en welonderscheiden begrip hebben, volgt hieruit dat ons hoogste goed en **onze volmaaktheid alleen van de kennis Gods** afhangen ..,

en dat wij derhalve, hoe beter wij de natuurlijke dingen leren kennen, een des te grotere en volmaaktere kennis van God verwerven, of— want de kennis van het gevolg via de oorzaak is niets anders dan het kennen van een eigenschap van de oorzaak — ...

Derhalve hangt onze hele kennis, dat wil zeggen ons hoogste goed, niet slechts van de kennis Gods af, maar bestaat geheel daarin. ...

Dus is hij noodzakelijkerwijs het meest volmaakt en heeft het meest deel aan de **hoogste gelukzaligheid**, die de verstandelijke kennis van God, een allervolmaaktst zijnde immers, bovenal liefheeft en daarin **het allermeest vreugde** vindt. Hierop komt dus ons hoogste goed en onze zaligheid neer: op de kennis en de liefde Gods.

II. Relatief vergelijking met volmaakt

Eth I appendix, CM I,6 en Eth 4 voorwoord:
drie stadia

een voorbeeld.

1. indien iemand een werk, dat ik veronderstel noch niet ten einde gebracht te zijn, ziet, en weet dat het oogmerk van de maker van dat werk is, een huis te bouwen, zo zal hij zeggen dat het huis onvolmaakt is; en in tegendeel **volmaakt, zo haast hij ziet de maker het werk tot dat einde is gebracht**, dat hij zich had voorgenomen. Maar indien iemand enig werk ziet, dat hij nog nooit had gezien, of de mening van de maker niet kent, kan deze niet weten of dit werk volmaakt, of niet volmaakt is.

2. Maar na dat de mensen begonnen zijn **algemene denkbeelden** te vormen, en schetsen en voorbeelden van huizen, gebouwen, torens, enz. te bedenken, en andere voorbeelden der dingen boven anderen te stellen, zo is hier uit voortgekomen, dat ieder dit volmaakt heeft genoemd, dat hij met het algemeen denkbeeld, dat hij van zo'n soort zaak gevormd had, zag overeenkomen.

3. Er schijnt geen andere reden te zijn, waarom men **ook de natuurlijke dingen**, te weten die niet door menselijke handen gemaakt zijn, gewoonlijk volmaakt, of onvolmaakt noemt.

Vooroordeel: Wij zien daarom dat de mensen gewon zijn de natuurlijke dingen volmaakt, of onvolmaakt te noemen, meer uit vooroordeel, dan uit ware kennis. Want wij hebben (de appendix van het eerste deel) aangetoond dat de natuur niet voor **een doel** werkt, **omdat God, door de zelfde noodzakelijkheid werkt, waardoor door hij is.**

Conclusies: de zogenaamde doelloorzaak is niets, dan de **menselijke lust** en Wat het goed en kwaad aangaat, zij verwijzen naar niets stellig in de dingen, .. en zijn niets anders, dan wijzen van denken, die wij vormen, doordat **wij de dingen met elkaar vergelijken**. Een en de zelfde zaak kan daarom tegelijk goed of kwaad zijn, of ons onverschillig laten.

III. Goed is wat ons nuttig is.

Aangezien wij het denkbeeld van de mens, als voorbeeld van de menselijke natuur, die beschouwen, begeren te vormen, zo zal ik ..

onder goed in het vervolg verstaan, dat waarvan wij zeker weten dat het een middel is, om het voorbeeld van de menselijke natuur, wat wij ons voorstellen, te benaderen; en kwaad wat ons daartoe hinderlijk is. Zo zijn mensen volmaakter, of onvolmaakter zijn, voor zo ver zij dit voorbeeld nader komen, of verder daarvan af wijken.

Def 1 Onder goed zal ik dit verstaan, dat waarvan we wij zeker weten dat het voor ons van nut is.

In de natuur is er geen doel.
God handelt niet ter wille van een doel.

E1app.:

En aangezien alle vooroordelen, die ik onderneem hier aan te wijzen, van deze alleen afhangen, namelijk, dat de mensen gewoonlijk veronderstellen dat alle natuurlijke dingen, gelijk zij zelf, voor een doel werken, ja er zeker van zijn dat God zelf alles naar enig doel leidt ...

Maar om nu aan te tonen dat de natuur geen vooraf vastgesteld doel einde heeft,
en dat alle doelloorzaken niets anders zijn, dan menselijke verdichtselen; zijn weinig woorden nodig ...

blik in 17e-eeuwse woordenboeken

Lexicon philosophicum: quo tanquam clave philosophiae fores aperiuntur
door Rudolph Goclenius, Frankfurt 1613

*Lexicon rationale sive thesaurus philosophicus ordine
alphabetico digestus: in quo vocabula omnia philosophica,
variasque illorum acceptiones, juxta cum **veterum**, tum
recentiorum placita [zienswijzen van de ouden en van de
moderne geleerden], explicare; & universe quae lumine naturali
sciri possunt, non tam concludere, quam recludere conatur. .. In
fine operis exhibentur figurae, que variis **Machinis**, variisque
etiam **Naturae Phoenomenis** explicandis inserviunt.*

door Stephanus Chauvin, Rotterdam 1692.

vertaling

1. Goed is dat wat bij iets past en daarom nastrevenswaardig is.
2. Voor het volmaakte dat waaraan niets ontbreekt. Zonder meet goed is God.
3. Iets wat door zijn natuur goed is, dat is het eerste of hoogste goed, of door deelhebbing.

Goed kan de **volmaaktheid zelf zijn** van een ding zoals de gezichtsscherpte van het oog, iets kan **volmaaktheid hebben**, zoals de mens menselijkheid of kennis, en het subject van het goede zijn en in potentie, zoals de ziel tot kennis.

kwaad

het goede is **accidenteel** en niet vanuit zichzelf en niet vanuit de bedoeling van de natuur **de oorzaak van het kwaad**. Zo is er het 'kwaad van de schuld' door de vrije wil van de mens.

goed als doel en als werkoorzaak:

Men kan op twee manieren van goed spreken, namelijk omdat een ding de beweging of het verlangen van werkend iets bevredigt, of doordat het werkende ding tot werken aanzet.

chauvin

BONUM *Metaphysicè* sumptum, quod aliàs dicitur bonum in se, seu bonum absolutum, illud est, quod habet in se quicquid habere postulat; unde non est ullius perfectionis seu entitatis sibi debitæ expers & vacuum. Sic omnia quæ sunt, bona sunt, absolute. Non quidem plenitudine omnimodâ, adeòque infinite & independenter, uni enim Deo hæc infinitas plenitudoque omnimoda competit: hinc solus bonus dicitur in sacro codice; sed cuncta quæ sunt, bona sunt absolute, quatenùs suam habent entitatis plenitudinem, omnesque sibi debitas perfectiones naturaliter obtinent.

Placet aliis bonum *Metaphysicum* definire, quod est conforme divinæ voluntati, utpote qui eam unicam agnoscunt bonitatis omnis realis mensuram. *V. Bo.*

Vertaling

Een metafysisch goed is een goed **in zichzelf of een absoluut goed, dat in zich alles heeft wat nodig is,** zodat geen van de benodigde volmaaktheden ontbreken. Het staat daarom gelijk aan perfectie. Men definieert het metafysisch goed ook wel als dat wat in **overeenstemming is met de goddelijke wil,** omdat deze de enige maatstaf is voor wat werkelijk goed is.

Het fysische of natuurlijke goed is als een zijn alles heeft dat tot zijn goed zijn of perfectie dient.'

Vertaling: moreel of relatief goed

‘Het morele goed is de overeenstemming van een rationele substantie [de mens] en zijn handelen met het gebod van de rechte rede en de wil van de goddelijke wetgever.

Een goed is relatief wanneer het het vermogen heeft iets anders te vervolmaken. Dit vervolmakend vermogen is de wortel van het vermogen om passend te zijn of nagestreefd te worden. Het nagestreefd te kunnen worden is daarom geen eigenschap van zulk een goed, die er primair aan toekomt.

Dit geldt ook voor het goede in de zin van nut.’

Oudheid

Deugdelijk, dienend tot

-> volmaaktheid object en

-> bevrediging gevend bij subject (streven vervuld)

Plato: iets kan in zichzelf een goed zijn (doel) of iets is een goed ter wille van iets anders (middel).

-> ethiek is een levensproject

-> Gezien de diversiteit van de mens: eenheid van het goede en het schone.

Aristoteles: Er is een uiteindelijke doel dat onze verlangens volledig bevredigd en daardoor bereiken we geluk.

vergelijking tussen

traditie

- God *is* het hoogste goed
- Sommige dingen zijn een goed in zichzelf en daarom ook een doel
- 'Goed' is in overeenstemming met Gods wil, of de goddelijke wet.

- Volmaakt is de overeenstemming met een goddelijke norm, die in de natuur van de dingen gelegd is.
- Kwaad is de afwezigheid van het goede, onvolmaaktheid

Spinoza

- God is goed noch kwaad
- Goed en kwaad zijn relatief t.o.v. van de mens. Iets is soms een goed of een kwaad voor mij.
- De goddelijke wet vloeit voort uit Gods wezen en is niet de grondslag van goed en kwaad.
- Het is alleen maar metaforisch dat we van volmaaktheid bij natuurlijke dingen spreken en naar analogie van het menselijk handelen.
- Kwaad bij de mens is droefheid, dat is het onvermogen ons voortbestaan te bevorderen en ons voordeel na te jagen: een zijnde van de verbeelding, als waarde oordeel.

3. Het ontstaan van normativiteit

traditie

Gods wil / rechte rede

Natuurrecht

Spinoza

recht is macht: TTP 16

[2] Onder recht en instelling van de natuur versta ik niets anders dan de regels van de natuur van ieder afzonderlijk ding, volgens welke elk ding door ons van nature gedetermineerd gedacht wordt om op een vaste wijze te bestaan en te werken. Zo zijn bijvoorbeeld de vissen door de natuur gedetermineerd om te zwemmen en de grote om de kleinere op te eten; zodoende is het met het hoogste recht van de natuur dat de vissen in het water leven en dat de grote de kleinere opeten. Want het staat vast dat de natuur, absoluut beschouwd, het hoogste recht heeft op alles wat zij vermag, dat wil zeggen dat het recht van de natuur zich even ver uitstrekt als haar kracht. ..

volgt hieruit dat elk individueel ding het hoogste recht heeft op alles wat het kan, met andere woorden dat het recht van ieder ding zich even ver uitstrekt als zijn gedetermineerde kracht

Het ontstaan van normen volgens Spinoza

1. De conatus van de mens (E3 stel. 6)
 2. De mens heeft geen onveranderlijk wezen (E3p7)
 3. De menselijke zwakte (E4, p.3-4)
 4. De hartstochten: tweedeling (E3def.3, p.11s)
 5.
 - a. accidentele relatie met object (E3p15)
 - b. herinnering (E3p13)
 - c. we willen herinneren wat ons blij maakt en vermijden wat droevig maakt (E4p 44-47)
 - d. alles wat bij onze natuur past is goed (E4p.31)
 - e. Onder leiding van de rede levende mensen zijn noodzakelijk in overeenstemming met elkaar (E4p.35)
- Leerproces in 5 om zo ons gedrag af te stemmen op de voorschriften van de rede. Vgl. vgl E5p10s).

vragen over brief 19 en 42 en 43

1. Op p. 155 eerste regel zegt Van Bijenbergh dat scheppen en onderhouden door God van de wereld hetzelfde is. Wat zou hij daarmee bedoelen? Hoe leeft hij dit uit met het voorbeeld van de ziel en met behulp van de zondeval van Adam trekt hij de consequentie voor de moraal. Hoe?
2. Wat zou men bedoeling met dat Descartes stelt (zelfde pagina) dat het kwaad een 'non ens' - een niet-zijnde?

Brief 42:

1. Waarom zou een deïst 'geen ruimte laten voor een eredienst (d.w.z. het dienen van God middels preken van zijn geboden, rituelen en bidden etc)? Waarom zou Spinoza een deïst zijn (§2)?
2. Waarom laat het determinisme van Spinoza (fatalisme) geen ruimte voor geboden (§ 3-4)?
3. Wat wordt er bedoeld dat God / de bijbel zich zou aanpassen aan het menselijke bevattingsvermogen (o.a.§ 3)?

Brief 43:

- 1 Hoe reageert Spinoza op het verwijt van atheïsme en bent u overtuigd door zijn argumenten (§ 3)?
2. Hoe reageert Spinoza op het verwijt dat hij geen ruimte laat voor de moraal (§ 4-6)